

Korkeatasoinen tutkimus 1970-luvun kriminaalipolitiikasta

JANNE KIVIVUORI

Aura Kostiainen:

Rationaalisuuden vallankumous. Oikeus, asiantuntijuus ja politiikka rikosoikeuskomitean (1972–1977) työskentelyprosessissa. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisu A:351. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys

Aura Kostiaisen väitöskirja *Rationaalisuuden vallankumous* kuvaa rikosoikeuskomitean työskentelyä vuosina 1972–1977 oikeushistorian ja poliittisen historian näkökulmasta. Tutkimus nojautuu paitsi itse rikosoikeuskomitean mietintöön, ja sen taustamateriaaleihin, myös eräiden keskeisten toimijoiden haastatteluihin. Rikosoikeuskomitean mietinnössä (1976) kiteytyy useita 1960-luvulta alkunsa saaneen uuden kriminaalipolitiikan keskeisiä käsityksiä.

Kostiaisen tutkimus on kaiken kaikkiaan poikkeuksellisen korkeatasoinen, ja sitä voi suositella kaikille empiriaperustaisen kriminologian ja normatiivisen oikeustieteen historiasta kiinnostuneille. Tämä kirjoitukseni ei ole tarkoitettu teoksen kattavaksi esittelyksi. Kuvaan tässä, mitä mietteitä teos minussa herätti erityisesti suomalaisen kriminologian historian näkökulmasta.

Kuten teoksen takakannessa todetaan, se valaisee nykyisen kriminaalipolitiikkamme perustaa. Monet rikosoikeuskomitean työtä ohjanneet käsitteelliset hahmotukset ovat tänäänkin vaikuttavia, erityisesti sen lainpoliittiset, normatiiviset ja filosofiset periaatteet, kuten laillisuus- ja suhteellisuusperiaate. Tällaiset normatiiviset rakenteet voitaneen nähdä hitaasti – jos lainkaan – muuttuvina rikosoikeus- ja kriminaalipolitiikan syvärakenteina. Sen sijaan kriminaalipolitiikan empirinen

tietoperusta muuttuu yhteiskunnan ja uusien tutkimustulosten myötä.

Empiirisen perustan rekonstruktio

Kuten Kostiainen kuvaa, komitea teki päätöksen olla pääosin viittaamatta empiriseen tutkimukseen julkaistavassa mietinnössään. Suorien viittausten puutteesta huolimatta tutkimus on vahvasti läsnä empirisinä väitteinä ja ”rivien välissä” vaikuttavina implisiittisinä oletuksina rikollisuuden esiintyvyydestä ja rangaistusten vaikutuksista (ks. esim. Rikosoikeuskomitea 1976, s. 38–40, 62–67). Kostiainen toteaa kiinnostavasti, että komiteassa rikosten ja rangaistusten empirioiden tutkimus ”nähtiin hyödyllisenä, varsinkin mikäli se tuki komitean tavoitteita”, ja tutkimus oli ”alisteista tarkoituksille ja tavoitteille, joita komiteassa tuli edistää” (Kostiainen 2023, s. 211–212, korostukset lisätty).

Kriminologian historian näkökulmasta Kostiaisen tutkimus herättää mielenkiintoisen ”eksegeettisen”, tekstintulkinnallisen kysymyksen: kun tutkimukseen ei mietinnössä pääsääntöisesti suoraan viitattu, mihin empiriseen tutkimuskorpukseen komiteassa nojaututtiin? Mietinnössä saatettiin viitata ruotsalaisiin mietintöihin, joissa (mahdollisesti) oli viitattu tutkimukseen. Komitean tutkijajäsenet julkaisivat samaan aikaan muualla empiriaan perustuvia tai tutkimusta koostavia

artikkeleita. Esimerkiksi Klaus Mäkelän 1975 julkaisema laaja katsausartikkeli ”*Om straffens verkningar*” vaikuttaa suorastaan komitean taustamuistiolta.

Mutta mitkä näkemykset ohjasivat 1970-luvun alun kriminaalipoliittista ajattelua, siis näkemykset, joita *silloin* pidettiin empiirisesti vahvistettuina ja samalla komitean tavoitteita tukevin? Kriminologian kannalta voidaan nostaa esiin neljä keskeistä uskomuskokonaisuutta. Nähdäkseni niiden vaikutus saa tukea Kostiaisen tutkimuksen kautta.

1) *Normaalisuusretoriikka*. Ilmeisesti komitean työhön oli tehnyt voimakkaan vaikutuksen vuosien 1961–1964 pohjoismainen kutsuntatutkimus, ja sen taustalla ollut rikollisuuden ”normaalistaminen”. Kyseessä oli vertaileva itse ilmoitetun rikollisuuden tutkimus, jossa kutsuntoihin tulleet miehet vastasivat nimettömästi rikosten tekemistä koskeviin kysymyksiin. Tutkimus kytkeytyi Yhdysvalloissa aiemmin kehittyneeseen populistis-progressiiviseen traditioon, jossa haluttiin paljastaa keski- ja yläluokan ”rikollisuus”. Näin rikollisuus voitiin osoittaa tilastollisesti ”normaaliksi”. Kansainvälinen tutkimus oli kuitenkin 1970-luvulle tultaessa osoittanut, että rikollisuus kasaantuu voimakkaasti aktiiviselle vähemmistölle, ja että poliisikontrollin kohteeksi joutuminen heijastaa enemmän rikosten tekemistä kuin sosiaalisesti vinoutunutta kontrollia (Kivivuori 2011).

2) *Kontrollivinoumaoletus*. Toinen empiirinen väite, joka toistuu komitean työssä ja rivien välissä, koskee kontrollin kohdentumista. Arvioitiin virallisen kontrollin kohdistuvan erityisesti sosiaalisesti huono-osaisiin ja väistävän parempiosaiset ryhmät. Komitean työssä niin kutsuttu elämänaluejaottelu toimi eräänlaisena rakennustelineenä, jonka avulla kartoitettiin uusien kriminalisointien tarvetta. Sillä pyrittiin valkokaulusrikollisuuden tehokkaampaan kriminalisointiin, jotta rikollisiksi voitiin valita sosiaalisesti laajempi ryhmä. Komitean piirissä oli ilmeisesti tuotu

esiin jopa ajatus (Kostiainen 2023, s. 248), että vankipopulaation tulisi vastata sosiaaliselta rakenteeltaan koko väestön rakennetta! Onkin mielenkiintoista, että ”*governing through crime*” -ilmiö nousi 1970-luvulla vasemmistolaiselta perustalta. Oliko kyse jonkinlaisesta ”varhaispopulismista”? Esimerkiksi komitean jäseneksi tullut sosiologi Klaus Mäkelä (1970) kirjoitti ”silinteririkollisuudesta” ennen kuin ”rötösherrat” nousivat julkiseen keskusteluun.

3) *Sosiaalirakenteellisten syiden korostus*. Kolmas ajankohdan ajattelulle ja komitean työlle keskeinen empiirinen näkemys oli jännitteessä edelliseen kahteen kohtaan. Sikäli kuin perinteisessä rikollisuudessa kuitenkin oli väestöryhmien välisiä eroja, niiden katsottiin ilmentävän sosiaalisia rakenteita eikä yksilöllisiä tekijöitä. Tähän korostukseen liittyi myös ajatus, että ”sosiaalipolitiikka on parasta kriminaalipolitiikkaa”, joskin siihen liittyi myös varauksia ”hoitoideologian” vastustamisen kautta.

4) *Rangaistuksen vaikutuksia koskevat käsitykset*. Neljäs vaikutushistoriallinen juonne liittyy käsityksiin rangaistusten vaikutuksista. Viittaukset empiiriseen tutkimustaustaan ovat tältä osin epämääräisempiä kuin normaalisuusajattelun osalta. Komitea suhtautui kriittisesti vankeuden ja hoidon erityisestävään kykyyn, maltillisen myönteisesti rangaistuspelotteen yleisestävään vaikutukseen ja yllättävänkin optimistisesti rikoslain ”moraaalia luovaan vaikutukseen”. Todennäköisesti komiteaan vaikutti Inkeri Anttilan ja Patrik Törnuddin kriminaalipolitiikan oppikirja sekä eräät yksittäistutkimukset (esim. Paavo Uusitalo, Bengt Börjeson).

Suhteutus kriminologian historian tutkimukseen

Kostiaisen tutkimuksen tärkeä anti on näiden näkemysten ajattelua suuntaavan vaikutuksen kuvaaminen. Hänen vahvaa analyysiaan olisi vielä vahvistanut, jos hän olisi peilannut tu-

loksiaan viimeaikaiseen kotimaisen kriminologian historian tutkimukseen, joka käsittelee myös kriminaalipolitiikkaa. Hän ei näytä tuntevan teostani *Discovery of Hidden Crime* (Kivivuori 2011). Sen viides luku, jonka otsikko on ”*He Who is Without Sin Among You Let Him Cast the First Stone*”, käsittelee piiloriikostutkimuksen käyttöä kriminaalipoliittisten tavoitteiden ajamiseen pohjoismaissa. Teos kuvaa normaalisuusretoriikan kansainvälistä aatehistoriaa 1800-luvulta alkaen. Retoriikka levisi pohjoismaihin vasta 1950-luvun lopulla, erityisesti Yhdysvalloissa vierailneiden norjalaisten kriminologioiden mukana, ja sillä haluttiin oikeuttaa lieviä rangaistuksia. Teokseni keskeinen teema on myös jännite tutkijoiden *toiveiden* (rikollisuus on normaalia) ja *empiirisen todellisuuden* (rikollisuus [kasaantuu](#) voimakkaasti) välillä.

Kostiainen ei suhteuta tuloksiaan myöskään suomalaisen kriminologian historian tuoreimpaan kokonaistulkintaan ja periodisointiin ([Kivivuori ym. 2018](#), s. 51–67). Kyseinen periodisointi jakaa kriminologiamme kehityksen kolmeen kauteen: (1) Veli Verkon (1893–1955) aikaan, (2) kriminaalipoliittiseen kauteen 1960-luvulta vuosituhannen vaihteeseen ja sen jälkeen koittaneeseen (3) monitieteiseen, empiiristä tutkimusta painottavaan nykyisyyteen.

Rationaalisuuden vallankumous on merkittävä kontribuutio kriminologian toisen, *kriminaalipoliittisen vaiheen* valottamiseen. Tuossa vaiheessa kriminologia oli eräänlaisena ”aputieteenä” roolitettu tarjoamaan tukea poliittisille ja moraalisisille tavoitteille. Tutkimusta arvostettiin, jos sillä voitiin puoltaa normatiivisin perustein valittuja tavoitteita. Kriminologian historian valossa Kostiaisen kuvaama 1970-luvun ajattelu näyttäytyykin aitohistoriallisena, ohitettuna vaiheena. Kyseinen vaihe on sittemmin korvautunut empiriaa korostavalla monitieteisellä kriminologialla. Jatkossa olisi kiinnostavaa verrata kriminaalipoliittista vaihetta sitä edeltäneeseen ja sitä seuranneeseen vaihteeseen, siis tutkia epäjatkuvuuksia.

Rationaalisuuden empiirinen ulottuvuus

Kostiainen erinomainen tutkimus näyttää josain määrin korostavan jatkuvuutta, nykyisen kriminaalipolitiikan juontumista 1970-luvulle. Jatkuvuutta on erityisesti epäempiiristen oikeusperiaatteiden osalta. Mutta onko jatkuvuutta myös empiirisiksi luultujen käsitysten osalta? Nähdäkseni Kostiaisen ei itse sorru virheeseen, että 1960- ja 1970-luvuilla saatiin empiirisessä tutkimuksessa ”ikuisia totuuksia”, joita edelleen on pidettävä tosina myös 2020-luvun yhteiskunnassa. Mutta pidän mahdollisena, että osa hänen teoksensa luki-joista voi saada tämän virheellisen käsityksen.

Empiirinen [tutkimustila muuttuu](#) koko ajan, päinvastoin kuin normatiiviset oikeus- ja ihmisoikeusperiaatteet. Se muuttuu kahdesta syystä: yhteiskunnan ja rikollisuuden muutoksen takia, sekä tutkimusmenetelmien kehittymisen ansiosta. Esimerkiksi sosiaalirakenteellisten tekijöiden rooli rikollisuuden syynä saattoi 50 vuotta sitten olla suurempi kuin [nykyään](#). Nytemmin tutkimus kykenee myös paremmin erottamaan yksilötason valikoitumisvaikutukset.

Tutkimuskohteen – 1970-luvun kriminaalipoliittisen ajattelun – historiallisuuden tunnistamisen kannalta olisikin hyvin tärkeää huomioida, että silloinen empiirinen tutkimustila ei ole sama kuin nykyinen empiirinen tutkimustila. Nojautuminen 1970-luvun empiriaan oli rationaalista 1970-luvulla (ellei se ollut jo silloin valikoivaa tuen etsimistä omille kannoille). Sen sijaan nojautuminen samaan 1970-luvun empiriaan ei ole rationaalista nykyään.

Kostiainen analyysissa rationaalisuus hahmottuu vahvimmin arvo- ja tavoiterationaalisuuden merkityksessä, suhteessa normatiivisiin oikeusperiaatteisiin ja yhteiskuntapoliittisiin tavoitteisiin. Tätä ansiokasta erittelyä täydentämään tarvitaan jatkossa lisää kriittistä tutkimusta kriminaalipolitiikan empiriasuhteesta. Tällaisen tutkimuksen oli-

si hyvä huomioida empiirisen tutkimustilan muuttuminen. Kenties Inkeri Anttilan (1967) viisas varoitus konservatiiveille, jotka eivät halua omaksua uusinta empiiristä tutkimusta, on edelleen ajankohtainen?

Kirjallisuus

Anttila, I. (1967). Konservativ och radikal kriminalpolitik i Norden. *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab* 3, 237–251.

Kivivuori, J. (2011). *Discovery of Hidden Crime. Self-Report Surveys in Criminal Policy Context*. Oxford: Oxford University Press.

Kivivuori, J. & Aaltonen, M. & Näsi, Matti & Suonpää, K. & Danielsson, P. (2018). *Kriminologia. Rikollisuus ja kontrolli muuttuvassa yhteiskunnassa*. Helsinki: Gaudeamus.

Kostiainen, A. (2023). *Rationaalisuuden valankumous. Oikeus, asiantuntijuus ja politiikka rikosoikeuskomitean (1972–1977) työskentelyprosessissa*. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja A:351. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys. <http://hdl.handle.net/10138/565332>

Mäkelä, K. (1970). Rikollisuuden puolesta. *Psykologia* 5, 357–358.

Mäkelä, K. (1975). Om straffens verkningar. *Oikeustiede jurisprudentia* VI, 237–280.

Rikosoikeuskomitea (1976). *Rikosoikeuskomitean mietintö*. Komiteanmietinnöt 72/1976. Helsinki: Oikeusministeriö.